LESVOORBEREIDING LES 3
HET ORGEL IN DE KERK

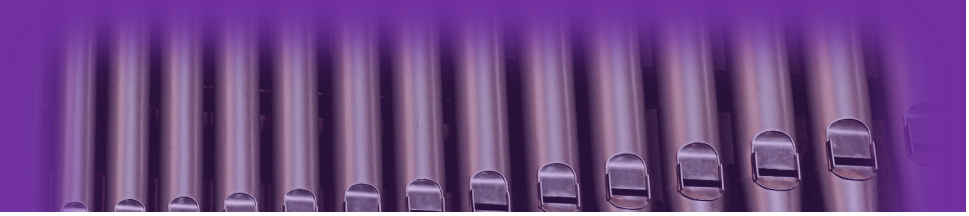

KORTE OMSCHRIJVING VAN DE LES

De leerlingen brengen een bezoek aan de kerk en bekijken samen met de organist het kerkorgel.

LESDOELEN

De leerling:

- Herkent de onderdelen en de werking van het Doe-orgel in het kerkorgel.
- Luistert naar het kerkorgel en verwoordt hoe hij/zij het geluid ervaart.
- Kan verschillen benoemen tussen een kerkorgel en het Doe-orgel.
- Kan verschillende overwegingen noemen waarom een stad/dorp/gemeenschap overging tot de aanschaf van een orgel.
- Kent de geschiedenis van het kerkorgel van de kerk in het eigen dorp of de eigen stad.

Duur
1 uur (exclusief reistijd)

Materialen

- De leerkracht en de organist bepalen in overleg welke materialen er voor het bezoek nodig zijn.
- Zet het filmpje ‘Arp Schnitger zet de toon in Groningen’ (YouTube) klaar op het digibord.

VOORBEREIDING

- Lees deze lesvoorbereiding helemaal door. Lees ook de achtergrondinformatie bij deze les (p.6)
- Bekijk ‘Arp Schnitger zet de toon in Groningen’ (er zijn ondertitels en er is een gebarentolk in beeld)
- Maak met de organist een afspraak voor het bezoek aan de kerk en spreek af uit welke activiteiten het bezoek zal bestaan (Zie suggesties onder ‘uitvoering’)
- Overleg met de organist welke afspraken er met de leerlingen gemaakt moeten worden over gedrag en bespreek deze voorafgaand aan het bezoek met de leerlingen.
- Ga na welke leerlingen een toetsinstrument bespelen (piano, keyboard, orgel, accordeon). Noteer de namen voor de organist zodat hij weet welke leerlingen hij kan vragen om iets te demonstreren.
- Regel extra begeleiders. Stem met de organist af hoeveel begeleiders nodig zijn.

In de kerk

- Voldoende plek voor de leerlingen om te zitten.

Introductie

10 minuten

Bekijk in de klas

het filmpje ‘Arp Schnitger zet de toon in Groningen’. Vertel dat veel kerken in Groningen zeer goede orgels hebben en dat mensen uit de hele wereld Groningen bezoeken om naar orgelconcerten te kunnen gaan. Arp Schnitger is de bekendste orgelbouwer uit de zeventiende eeuw. Hij werkte veel en graag in Groningen.
Vertel dat de leerlingen vandaag een bezoek brengen aan een kerk om een kerkorgel van dichtbij te bekijken.

Bij de kerk

Verzamel de leerlingen voor de deur van de kerk. Vertel dat jullie naar binnen gaan en dat de leerlingen een paar minuten de tijd krijgen om rustig rond te kijken om het interieur, de sfeer en geur op zich te laten inwerken voor een eerste indruk. Het is de bedoeling dat ze dit voor zichzelf, in stilte, doen.
Ga met de leerlingen de kerk binnen en loop rond.

Plotseling klinkt het kerkorgel. De les is begonnen.

Instructie

5 minuten

De organist ontmoet de leerlingen en heet ze welkom in de kerk.

Vraag naar de ervaringen van de leerlingen tijdens het rondlopen en op het moment dat de organist begon met spelen. Laat enkele leerlingen vertellen.

Maak een verbinding met de vorige les. De leerlingen hebben zelf een orgel gebouwd. De organist hoorde daarover en kwam een kijkje nemen in de klas. Nu is het omgedraaid. De leerlingen brengen een bezoek aan de organist en nemen een kijkje bij het kerkorgel.

Herinner de leerlingen aan de afspraken rond gedrag die in de klas, voorafgaand aan dit bezoek, besproken zijn.

De organist neemt de les nu over.

Uitvoering

NB: Omdat iedere kerk uniek is, valt er geen standaard programma te geven dat in iedere kerk uitvoerbaar is. De leerkracht en de organist bepalen samen de inhoud van het bezoek aan de kerk. Onderstaande suggesties kunnen daarbij naar wens en mogelijkheden worden ingezet.
Ook de organisatie van het bezoek vergt afstemming tussen leerkracht en organist. De ruimte rondom een orgel is beperkt waardoor (meestal) niet alle leerlingen tegelijk met de organist meekunnen om het orgel van dichtbij te bekijken. Hieronder zijn ook enkele suggesties voor activiteiten opgenomen die leerlingen individueel kunnen uitvoeren wanneer niet alle kinderen tegelijk met de organist meekunnen.

Orgelweetjesquiz (klassikaal)

10 minuten

Materiaal: voor iedere leerling een rode en een groene vouwcirkel

Met een orgelweetjesquiz kun je de voorkennis van de leerlingen testen en maak je ze enthousiast. Er zijn steeds twee antwoorden mogelijk. Waar (groen), niet waar (rood). De leerlingen houden de cirkel van hun keuze na iedere vraag omhoog. Leerlingen houden voor zichzelf de goede antwoorden bij. Niemand is af tijdens de quiz.

- Het orgel is het grootste instrument (waar)
- Het grootste orgel in Nederland heeft 7.600 pijpen (waar)
- Een orgel is een toetsinstrument (niet waar)
- Zonder lucht kan een orgel ook klanken maken (niet waar)
- De lengte van een orgelpijp bepaalt de hoogte van de klank (waar)
- Het orgel is een instrument dat nog niet zo lang bestaat (niet waar)
- Het grootste orgel in Europa heeft 17.774 pijpen (waar)
- Het grootste orgel ter wereld heeft 33.114 pijpen (waar)
- De grootste pijp van het grootste orgel is bijna 20 meter lang (waar)
- Een kerkorgel werkt heel anders dan het Doe-orgel (niet waar)

Geschiedenis orgels (klassikaal)

10 minuten

De leerlingen weten al het een en ander over orgels. Ze hebben net het orgel van de kerk kunnen horen en misschien ook kunnen voelen. Hebben de leerlingen ook een idee over waarom een pijporgel een instrument is dat vooral in kerken te vinden is?

Veel mensen denken bij het woord ‘orgel’ aan samen zingen in de kerk. Maar dat was niet vanaf het begin zo. Pas in de zeventiende eeuw werden orgels gebruikt om bij te zingen. Dat het orgel in de kerk terecht kwam had een hele praktische reden. Orgels zijn grote, dure instrumenten. Die zette je niet in een gammele woning of in een tochtige schuur. Kerken waren stevige gebouwen, vaak van steen. Ze konden goed afgesloten worden. De kerk was voor zo’n duur en speciaal instrument als het orgel dus de beste plek; goed beveiligd en beschut.

Een orgel was een statussymbool. De aanschaf kon verschillende redenen hebben. Bespreek de onderstaande scenario’s in het kort. Vertel vervolgens kort de geschiedenis en het specifieke verhaal van het orgel in de kerk waar de leerlingen op bezoek zijn. Laat de leerlingen aangeven bij welk scenario dat verhaal het meest aansluit.

Scenario A: De geloofsgemeenschap wil zingen

Er is een mooie grote kerk gebouwd. De mensen komen in die kerk samen om te zingen en te bidden tot God. Ze lezen uit de bijbel en luisteren naar de preek van de dominee of de pastoor. Om samen de psalmen goed te kunnen zingen, zorgt de organist voor begeleiding. Maar dan is er is er in zo’n grote kerk natuurlijk wel een heel groot orgel nodig. De mensen van de kerk hebben samen geld gespaard om zo’n orgel te kunnen laten maken.

Scenario B: Het stadbestuur wil opscheppen

Het stadsbestuur van de stad wilde lang geleden graag laten zien dat het goed ging met de stad. Iedereen moest weten dat deze stad rijk en belangrijk was. De burgemeester van de stad had iets bedacht. Als de

kerk nu een prachtig groot orgel krijgt dan kunnen we laten zien hoe goed het met ons gaat. Liefst een nog groter en mooier orgel dan dat in andere steden in de omgeving.

Scenario C: De herenboer wil wat doen voor de mensen

Vroeger was er in deze streek een hele rijke boer. Hij had veel land. Daar liet hij anderen op werken. Mensen uit het dorp en uit de omgeving. Zelf woonde de boer op een grote boerderij, het leek wel een kasteel. De rijke boer wilde graag iets bijzonders doen voor het dorp. Maar wel iets waarmee hij ook een beetje kon opscheppen. Als hij de oude dorpskerk nu eens een mooi nieuw orgel gaf. Dan waren de menden uit het dorp blij, en hij kon laten zien dat hij goed voor de gemeenschap zorgde.

Aanvullende gespreksonderwerpen:

- Blik op het orgel; wat valt je op? (Pijpen, versieringen, teksten, kleuren, houtsnijwerk e.d.)
- Indien mogelijk een orgelpijp laten zien en erop blazen. Luisteren naar de nagalm. Tellen hoeveel seconden de toon klinkt.
- Koppeling naar de les op school waarin de leerlingen het Doe-orgel hebben gebouwd. Leerlingen de onderdelen laten opnoemen.
- Leerlingen laten nadenken over de vraag waar de toetsen en de balg van het kerkorgel zullen zijn.

Kijkje in de balgkamer (groepje/klassikaal)

5 minuten

De organist neemt (een deel van) de leerlingen mee naar de balgkamer. De leerlingen benoemen de verschillen tussen de balg van het Doe-orgel en de balg van het kerkorgel.

Spelen op het orgel (groepje/klassikaal)

20 minuten

De organist neemt (een deel van) de leerlingen mee naar het orgel en geeft een korte demonstratie.

Vervolgens vraagt de organist aan de leerlingen welke onderdelen uit het Doe-orgel ze terugzien in het grote orgel. Samen met de leerlingen maakt de organist een vergelijking tussen het kerkorgel en het Doe-orgel. Hierbij wordt ook ingegaan op de vraag waarom het Doe-orgel anders klinkt dat het kerkorgel.

De organist geeft een korte uitleg over:

- De verschillende klanken die met een orgel gemaakt kunnen worden
- De verschillende pijpfamilies en hoe deze ieder een ander instrument nabootsen
- De klavieren
- De registers
- De pedalen

Verschillende leerlingen krijgen de mogelijkheid om zelf op het kerkorgel te spelen. (De betrokkenheid van leerlingen neemt toe als ze zelf iets mogen doen of zelf iets kunnen ervaren, zoals het voelen van trillingen, het aan- en uitzetten van verschillende registers. Ook kijk- en luistervragen helpen om de aandacht van leerlingen te focussen en ze betrokken te houden.)

Experiment met het voelen van klanken (groepje/klassikaal)

10 minuten

De leerlingen gaan op een houten vloer zitten of leggen hun handen tegen de orgelkast. De organist laat verschillende pijpen klinken. Van heel laag tot heel hoog. De leerlingen proberen het geluid te voelen. Na afloop nabespreken welke pijpen de meeste trillingen veroorzaakten.

Het orgel natekenen (individueel)

10 minuten

Materiaal: tekenpapier, klembord, potlood

Vanaf de begane grond maken de leerlingen een schets van het kerkorgel. Ze kunnen ook focussen op een detail, bijvoorbeeld een versiering.

Latijnse tekst overschrijven (individueel)

5 minuten

Materiaal: papier, klembord, potlood

Op sommige orgels staan jaartallen en Latijnse teksten. Vraag de leerlingen de Latijnse tekst over te schrijven. Op school vertalen ze de tekst. Dit kan bijvoorbeeld met Google Translate.

Plattegrond van de kerk tekenen (individueel)

10 minuten

Materiaal: tekenpapier, klembord, potlood

Vraag de leerlingen zich de ruimte waarin ze zich bevinden voor te stellen in het platte vlak. Hoe ziet het grondplan van de kerk eruit als je er van bovenaf zicht op hebt? De leerlingen tekenen een plattegrond van de kerk. Laat hen in het grondplan aangeven waar de toren, het schip en het koor zijn.

Op zoek naar pracht en praal (individueel)

10 minuten

Materiaal: papier, klembord, potlood, indien mogelijk een fotocamera

De leerlingen gaan op zoek naar voorbeelden van uitingen van pracht en praal waarmee het kerkinterieur werd verfraaid. Bijvoorbeeld mooi houtsnijwerk, beelden, schilderingen, ornamenten, glas-in-lood etc. De leerlingen noteren hun bevindingen of maken er foto's van.

Afsluiting

5 minuten

Sluit af met een korte reflectie.

- Hoe hebben de leerlingen het bezoek aan het kerkorgel ervaren?
- Wat zijn ze tijdens het bezoek te weten gekomen?
- Wat vonden ze het meest verrassend?
- Wat heeft de meeste indruk gemaakt?

Bedank de leerlingen voor hun aandacht, loop met ze mee naar de uitgang en zwaai ze uit.

Achtergrondinformatie

Indien je het bezoek aan de kerk door de leerlingen wilt laten voorbereiden, kun je hiervoor gebruikmaken van de website www.groningerkerken.nl. Hier is een overzicht te vinden van alle kerken van Stichting Oude Groninger kerken (SOGK). In de kennisbank op de site is veel informatie te vinden over de historie van deze kerken en over de orgels, indien deze in een kerk van SOGK aanwezig zijn. Via de site van SOGK kan worden doorgeklikt naar de eigen website van de kerk.